Lutherov svršetak

E. C.

(iz „Societe Augustin Barruel“, br. 21, svibanj, 1992.)

Predgovor redakcije

Već smo prije šest godina povodom 440. obljetnice Lutherove smrti, kada su se samo tako nizali pokušaji rehabilitacije Luthera kao pravovjernog teologa sa strane reformne 'Crkve', pretresali studiju kölnskog psihologa i (katoličkog) teologa Alberta Mocka, „Abschied von Luther – Psychologische und theologische Reflexionen zum Lutherjahr“ – Köln, 1985 („Oproštaj od Luthera – psihološke i teološke refleksije povodom Lutherove godine“ – Köln, 1985.). U njoj Mock dokazuje da Lutherovo stupanje u samostan ni najmanje nije imalo veze sa stvarnim zvanjem – prema želji njegova oca trebao je studirati pravne znanosti – nego da je tomu bio uzrok sukob u kojem je Luther u svađi nožem ubio svoga prijatelja Buntza zbog čega je, kako bi izmakao kaznenom progonu, pobjegao u samostan da traži utočište.

Dokazi za ovu tvrdnju sastavljeni su povijesnom akribijom, a sami događaji rekonstruirani su s psihološkom sposobnošću uživljavanja. (Usp. časopis EINSICHT, XVII/4, prosinac 1987., 110-112). Ova istraživanja o osobi Luthera će se u ovom prilogu dalje nastavljati. U njemu autor E. C. analizira studiju Rolanda Dalbieza, psihoanalitičara iz Freudove škole o „Lutherovom strahu“ (koji je Luthera doveo do suicida). Interes E. C.-a je pokazati da pomoću Freudovskih kriterija psihoanalize nije moguće adekvatno prosuditi posebne okolnosti koje su Luthera tjerale na samoubojstvo i da Lutherov čin postaje razumljiv kada se primijene moralne kategorije o krivnji, elementarnom strahu od prokletstva i apsolutnom očaju, te kada se to prema tim kriterijima prosuđuje.

Eberhard Heller

Martin Luther je svoj studij pravnih znanosti započeo 20. svibnja 1505. godine na sveučilištu u Erfurtu. Nakon nekog vremena susreo je svog prijatelja Hieronymusa Buntza te je, nažalost, došlo do svađe i dvoboja u kojem ga je Luther ubio. U lipnja iste godine uputio se Luther, uznemiren posljedicama tog ubojstva, svome zaštitniku i prijatelju Johannesu Braunu, vikaru kolegija u Eisenachu, kako bi ga pitao za savjet. Ovaj mu je predložio pristupanje nekom samostanu kako bi izbjegao sudske posljedice ove afere. Tako je Luther 17. lipnja 1505. godine stupio u samostan Augustinaca-eremita u Erfurtu i time stekao pravo na nepovredivost u azilu, što je tada svjetovno pravo sudovanja priznalo. Njegova prva pismena obrada teme, koju je sam objavio, nosi upravo karakterističan naslov „De his qui ad ecclesiam confugiunt tam judicibus secularibus quam Ecclesiae Rectoribus et Monasteriorum Praelatis perutilis“ („O onima koji u crkvi traže utočište; vrlo korisno za svjetovne suce, kao i za rektore crkava i prelate samostana“).

Obrada je prvotno 1517. anonimno objavljena, a u drugom izdanju pod Lutherovim imenom. U tom se spisu podsjeća da prema Mojsijevom zakonu nije kriv onaj tko je zabunom ili nepromišljeno nekoga ubio, bez da mu je bio neprijatelj. No, u samostanu Luther nije našao svoj duševni mir. Njegovo više nego sumnjivo „zvanje“ nije proizašlo iz ljubav prema molitvi i samoći, nego iz straha od pravne kazne.

Lutherov naslijeđeni temperament, potpomognut i odgojem u obitelji, oblikovao je karakter sklon impulzivnom, nekontroliranom, te slijepom nasilju. Zbog najsitnijih povoda reagirao je spontano, bez razmišljanja. Istovremeno, bio je i skrupulozan čovjek koji je nakon takve slijepe akcije dugo razmišljao o zabludi ili pogrešci, te činjenici da ju je mogao izbjeći. Takva se prirođena sklonost prema skrupuloznosti često pretvara u paniku koja može dovesti do samoubojstva.

Ubojstvo zbog svađe, koje se dogodilo više slučajno nego planirano, nikada ne bi moglo izazvati ovakvu krizu koja bi tijekom života mogla dovesti do samoubojstva. Za to mora biti i drugih razloga.

Roland Dalbiez, psihoanalitičar freudovske škole, nedavno je objavio studiju o „Lutherovom strahu“, u kojoj postavlja vrlo neobičnu tezu. Lutheru pripisuje „vrlo tešku neurozu straha, toliko tešku da se čovjek mora zapitati radi li se uopće o takvoj, koja je na granici između neuroze, suicidnog napada bjesnila s jedne strane, ili se s druge strane radi o teološkom antisuicidnom automatizmu.“ (Dalbiez se konačno nije odlučio ni za jedno rješenje, te upućuje na ono podsvjesno, što se kod Luthera tako prisilno očitovalo).

Kako bi izbjegao glasu svoje savjesti i ugušio grozu koja u njemu raste, Luther je prvotno uzeo utočište u jednoj tezi koja se pogrešno pripisuje sv. Augustinu: o opravdanju samo iz vjere, bez djela, pomoću žrtve Krista koji je grijehe ljudi uzeo na se. Luther je ovu tezu formulirao: „Mora se gledati na Krista, kako bi, čim vidiš da su tvoji grijesi popustili, bio siguran pred svojim grijesima, smrti i paklom. Stoga ćeš kazati: 'Moji grijesi nisu moji, jer oni nisu u meni, oni su u nekome drugome, naime u Kristu, pa mi prema tome ne mogu škoditi.' Stvarno je nužan krajnji napor za domoći se ovih stvari putem vjere i vjerovati ih, tako da se može reći: 'Ja griješim i ja ne griješim, kako bi se pobijedila savjest, ovaj nadasve moćan vladar, koji je čovječanstvo toliko puta odveo u očaj, da se latilo noža ili užeta.' Poznat je primjer o čovjeku koji je pao u napast, ali je pred svojom savješću rekao: 'Ja nisam sagriješio.' Stvarno savjest može biti samo onda

mirna, kada su grijesi izvan vidokruga. Prema tome oni (grijesi) moraju biti toliko izvan vidokruga, da ne gledaš ni na svoj čin, ni na svoj život, ni na svoju savjest, nego samo na Krista.“ (In Esaiam prophetam, scholia, Kap. 53).

Dalbiez tvrdi da bi ovim tekstom mogao dokazati kako je Luther pokušao pobjeći od straha pomoću onoga što on naziva „teološki anti-suicidalni automatizam“. Možemo uvijek iznova čitati ovaj tekst, no neki automatizam ne nalazimo u njemu, nego jedan sasvim sofistički zaključak: odbijanje istine koja izravno skače u oči: Ja sam sagriješio, ali to ne želim prihvatiti i povjerovati. Potreban je krajnji napor (maximus labor) da bi se tvrdilo suprotno od onoga što smo spoznali kao istinito. Na taj se način čovjek uplete u laži i po volji sam sebe u nešto uvjerava, kako bi se kao slobodan od svake pogreške i zablude mogao sam sebi diviti, odnosno dati da mu se dive. Ali savjest ostaje neporecivo ista, poput oka iz groba koje je gledalo Kaina kada si je sam iskopao grob. Ta savjest u našoj duši nije ništa drugo nego glas razuma. I Dalbiez je priznao da Lutherov „pristup nauci o opravdanju samo vjerom njega nije sasvim zadovoljio. Ukratko, može se reći da on nikada nije bio u stanju bezuvjetno držati je se.“

Kada je Luther stvorio svoj vlastiti vjerski i moralni sustav, znao je vrlo dobro da je to priviđenje s kojim se nije u svemu mogao složiti. To signalizira stav jednog djeteta, koje se od stida zacrveni i, puno nemira hoće li njegova laž „upaliti“, svojoj majci kaže: „To nisam bio ja!“.

Ova odvratnost prema glasu savjesti možda nije bila samo ljudskog podrijetla. Vjerojatno joj prethodi demonska napast. Đavao zna vrlo dobro da može ovladati ljudskom savješću kada se čovjek pobuni protiv razumnog glasa savjesti.

Dalbiez nastavlja: „Čovjek se mora neprestano boriti protiv savjesti, jer ona uvijek prijeti da će se nasloniti na očaj, kako bi prisilila čovjeka da si prereže grlo ili da se objesi.“

To je zabluda! Prijetnja ne dolazi od savjesti, nego zbog odbijajućeg stava prema opomeni: „Za svaki grijeh milosrđe. Priznata greška je već napola otpuštena.“ Duševni mir slijedi činu priznanja i naknade. No, ako čovjek pred samim sobom poriče da je kriv, tada se zamotava u besmisleni ponos. Krivnja koju sami sebi ne priznamo i prema tome dana zadovoljština neizbježno nas progoni. Ona postaje fiksnom idejom, zatim izvor neuroze, koja može završiti samoubojstvom samo zato što želimo pobjeći od glasa savjesti, od pogleda Božjeg.

Slijedimo sada put u ponor koji predstavlja Lutherov život. O njegovim neurozama straha posjedujemo Melanchtonovo svjedočanstvo: „Kada je koncentrirano mislio na Božji gnjev ili na primjere Božjeg suda, spopala ga je odjednom takva strahota da je gotovo izgubio svijest. Osobno sam ga vidio kod jedne disputacije s učenjacima, zaprepašten njezinim ishodom, kako se ispružio na svom krevetu u susjednoj sobi, jecajući i ponavljajući sljedeće: „Bog je sve ljude zatvorio u grijeh kako bi im se smilovao.“ Ali ljudi nisu u grijehu zatvoreni, zatečeni! Oni imaju slobodu da odbiju napast od sebe. Oni nisu 'zatočenici' svoje „slobodne volje“, kako je Luther tvrdio.

Cochlaeus pripovijeda o jednoj krizi u koju je Luther upao kada je još bio monah. Kada je na zajedničkoj molitvi iz Markova evanđelja čitao o opsjednutom, pao je na tlo uz krik: „To nisam ja, to nisam ja!“

U jednom fragmentu Govora kod stola (Tischreden) riječ je o jednom razgovoru između Luthera i pastora Leonhardta von Gubena iz 1515. godine: „On (Leonhardt) nam je pričao da ga je za vrijeme njegova sužanjstava đavao gadno mučio i srdačno mu se smijao. Kada je uzeo nož u svoje ruke, još mu je rekao: 'Dobro, ubij se!' Često je morao i daleko baciti nož. Također, kada je na podu vidio neki konac za vezivanje, digao ga je i napravio iz njega omču na kojoj bi se čovjek mogao objesiti. Isto tako ga je đavao doveo do toga da više nije bio u stanju moliti 'Oče naš', ni čitati psalme koje je tako dobro poznavao.“ Na to je doktor Luther odgovorio: „To isto se i meni često događalo, pri čemu kada sam uzeo neki nož u ruke odmah su me spopale gadne misli, tako da nisam bio u stanju moliti i đavao me tada izbacio van iz sobe.“

Dalbiez iz toga zaključuje kako je nemoguće osporiti da je Luthera mučila ideja o samoubojstvu, pa piše: „Time što je slobodna volja bila uništena, ne radi se više o napasti, nego o bolesnom porivu.“ Ova tvrdnja da je slobodna volja „bila uništena“, isto je kao i izjava da Božja milost nije kadra spasiti grešnika, budući da se ta milost uvijek obraća našoj slobodi. (…)

Slijedimo dalje naša istraživanja. Luther je do svoje smrti bio profesor egzegeze u Wittenbergu. Među njegovim studentima bio je njegov najdraži učenik Hieronymus Weller. Njega je također spopala melankolija i bio je uronjen u bolesnu žalost od koje se teško odvajao. Luther mu je dao sljedeće savjete: „Svaki puta kada te demon napastuje žalosnim mislima, traži odmah zajedništvo tebi jednakih, počni piti ili igrati se, šali se, traži razonodu. Ponekad se mora i učiniti neki grijeh iz mržnje i prezira prema đavlu, kako mu ne bismo dali nikakvu priliku da nam za išta stvori skrupule. (…) Misliš li da ja iz nekog drugog razloga pijem manje vode, da se sve manje suzdržavam u riječima i sve više volim slasna jela? Time želim i ja zadirkivati i mučiti đavla, njega koji se sprema da me muči i da mi se ruga! O, kada bi konačno našao neke 'dobre' grijehe da prevarim đavla, da mu protumačim kako ne priznajem nikakav grijeh i da mi moja savjest nikakve ne predbacuje! Moramo potpuno ukloniti cijeli dekalog iz našeg vidokruga, mi, koje đavao toliko napada i toliko muči.“

U jednom drugom komentaru o Poslanici Galaćanima, objavljenom 1535., pitao je Luther kako li je dokinut zakon. Vrlo dobro znamo da se radilo o Mojsijevom zakonu. Evo njegova odgovora: „On je bio sasvim, bez ikakvog ograničenja, od one vrste da vjernike nije mogao ni optuživati, ni mučiti, nauk od najvećega značaja, koji bi se moralo naviještati s krovova, jer donosi ipak utjehu, ponajprije u časovima kada nas spopadne užas. Kažem to često i ponavljam još jednom, jer ne može se nikada dovoljno reći: Kršćanin, koga putem vjere dohvati Kristova blagodat, iznad svih je zakona, slobodan je od svih obveza namjesto zakona. (…) Kada Toma (Akvinski) i drugi teolozi škola govore o Mojsijevom zakonu, kažu da se time misli na sudbene i ceremonijalne zakone Židova, koji su dokinuti, ali da to ne vrijedi za moralne zakone (t. j. za dekalog). Oni ne znaju što govore.“

Kao što vidimo, kod Luthera postoje dvije izjave koje si prividno proturječe, no u stvarnosti se vrlo dobro nadopunjavaju. S jedne strane on tvrdi da je čovjek uklopljen u

grijeh, da može pobjeći od svoje savjesti samo ako svoj grijeh povratno prenese na Krista. To je priznanje ljudske nemoći u pogledu na spasenje i negacija slobodne volje.

U jednoj drugoj razvojnoj fazi Luther zahtijeva oslobođenje od zakona morala, čime odbacuje Bogom dan prirodni poredak vrijednosti, zapisan u našu prirodu, što je odbacivanje svakog zakona razuma artikuliranog kroz savjest. Tako želi biti u stanju dati se povesti nerazumnim i neobuzdanim strastima, i istovremeno u sebi ugušiti prigovore savjesti lažima i sofizmima koji ga, međutim, ne mogu više dalje obmanjivati. To je kvadratura kruga. Tako ostaje samo još konačan očaj iz kojega se više ne da uteći.

Jednoga dana, neko vrijeme prije svoje smrti, Luther je za lijepe ljetne večeri sjedio na usamljenoj klupi u svom vrtu u Wittenbergu. Njegova supruga Katarina Bora došla je k njemu. Bio je uronjen u žalosnu tišinu mislima uprtima na nebo. Odjednom je zaviknuo: „O, lijepo nebo, nikada te neću vidjeti!“ Nesretna Katarina Bora, prestrašena što je upravo čula, podigla se i približila mu se: „Pa, ako se vratimo?“ – „Ne“, odgovorio je Luther, „uzaludno je na to misliti!“ . „A, zašto?“ – „Jer je meso preduboko zaglibilo u prljavštinu.“ Kako bi izbjegao pogled na nebo, koji mu je zadavao tako nemirnu savjest, nesretnik se digao i zatvorio u svoj stan.

Mučilo ga je ludilo koje ga više nije puštalo. Očaj je nagrizao njegovo srce. Drumond je napisao: „Nesretnik je ponekad tražio utočište u molitvi, ali više nije bio u stanju za to. Čak je i njegova molitva bila krik mržnje: „Nisam više u stanju moliti bez da ne psujem, i kada kažem: 'Sveti se ime tvoje', onda ponavljam: prokleto i osuđeno neka je ime Papist (katolik). Kažem li: 'Dođi kraljevstvo tvoje', onda ponavljam: prokleto, osuđeno i uništeno neka je papinstvo! Kažem li: 'Budi volja tvoja', ponavljam: proklete i osuđene neka su namjere Papista (katolika)! To je moja molitva“. Život apostata postao je stvarno pakao. Toliko se bojao smrti koliko ju je u svojim željama i prizivao. „Svijet me se zasitio, a i ja njega“, navješćivao je. „Rastavljanje će se uskoro dogoditi. Ah, da sam Turčin kako bih se ubio …“ U svojim „Tischreden“ („Govori za stolom“) pisao je: „Đavao ljude prvo zavede na neposluh pa zatim na izdaju kao Judu; zatim ih toliko baca u očaj da završavaju time što se objese ili zadave. Jer đavlov glas ima tako strašan zvuk, da se ljude nakon nekog noćnog dijaloga s demonom sutradan pronađe mrtve, što se meni često moglo dogoditi.“

Ova razmišljanja pokazuju kakav je jasan pogled ovaj čovjek imao o svojoj sudbini. Istina je, doduše, da suicid nije uvijek nužno čin ludila, on može biti i čin posljednjeg prosvjetljenja kod demonskog opsjednuća. Evo izvještaja njegova sluge Rudfeldta o Lutherovoj smrti, koji je 1606. godine objavio učenjak Sedelius: „Martin Luther se dao od svoje uobičajene neumjerenosti svladati, te je toliko neumjereno pio da sam bio prisiljen potpuno pijanoga odnijeti ga i položiti u njegov krevet. (…) Sutradan sam se opet zaputio k mojem učitelju kako bih mu po običaju pomogao kod oblačenja. Sada sam vidio – o boli – mojeg (kako ga se nazivalo) učitelja Martina obješenoga na svome krevetu i jadno zadavljenog. Lutherov odvratan svršetak javio sam kneževima, njegovim drugovima za stolom od dana ranije. Obuzeti jezom poput mene, naložili su mi uz sto obećanja i najsvečanije zakletve da prije svega o tom događaju najdublje vječno šutim kako ne bi ništa dospjelo do ljudi. Zatražili su od mene da maknem uže sa Lutherova leša, polegnem ga na krevet i da među narodom razglasim da je moj učitelj odjednom umro.“**

Dozvani liječnik Coster utvrdio je da su Lutherova usta grčevito izobličena, lice crno, vrat crven i iskrivljen, kao da je zadavljen. Ova se dijagnoza može provjeriti na jednom bakrorezu, koji je dan nakon Lutherove smrti izradio Lukas Fortnagel (objavio Jacques Maritain u svojem djelu „Trois reformateurs“ na str. 49). U svojoj knjizi o „Trojici reformatora“ Jaques Martain, među ostalim, pruža dojmljiv popis Lutherovih prijatelja, suputnika i prvih učenika koji su izvršili samoubojstvo. To je bila prava epidemija.

Georg Besler, jedan od prvih navjestitelja luteranstva u Nürnbergu, zapao je 1536. u takvo teško stanje melankolije da je usred noći napustio svoju ženu i zabio si koplje u prsa. Vladala je gorka ironija u tom scenariju Lutherovih propovjednika, koji su pisali djela za utjehu protiv straha od smrti, Božjeg gnjeva, žalosti i očaja, umjesto da navješćuju Božju milost i vječno spasenje. Nisu znali kako da navijeste te utjehe koje im je donijelo 'Novo evanđelje', u usporedbi sa 'strahovima' koji je prema njihovim riječima izazvao katolički nauk. Štoviše, bili su prisiljeni javno skrenuti pažnju na porast očaja i samoubojstava u djelima poput npr. J. Mageburgiusa, „Ein gutes Heilmittel, um die Qualen und den Trübsinn zu mildern, an denen Christen leiden“ („Dobar lijek za ublaženje muka i tuge od kojih kršćani pate“), Lübeck, 1555.

Potpuno je jasno da jedan religiozni nauk koji čovjeku osporava njegovu slobodnu volju, istovremeno otima i mogućnost kako bi učinio nešto za vječni spas svoje duše i tako ga prepušta očaju i samoubojstvu.

Napomena redakcije:

***** Teza o Lutherovom samoubojstvu je povijesno gledajući prijeporna i više je puta bila odbačena. Obično se polazi od toga da je Luther umro 18. veljače 1546. ujutro oko 3 sata od ovapnjenja srčanih arterija, od čega je već dulje patio. Mogućnost da je reformator izvršio samoubojstvo prvotno je proširio Thomas Bozius, 20 godina kasnije. Premda se polazi od pretpostavke da je Luther umro prirodnom smrću, nema povoda da se zapustimo u svađu s (protestantskim) povjesničarima. Tako je ovdje prikazana Lutherova upletenost u krivicu i očaj, za pobjeći od kojih je izabrao krivi put što je također i upravo zbog neodrživih teoloških refleksija toliko rječito, da je za našu namjeru nevažno je li njegov očaj bio konačan ili ne. S druge strane, postaje jasno da su izvjesne Lutherove temeljne zablude vrlo usko povezane s važnim događajima iz njegova života. (Usp. o tome Grisar, „Luther“, 3 sv., 31924/25.)

Eberhard Heller

Preuzeto iz katoličkog časopisa „Einsicht-Aktuell“, 34 Jahrgang Nr. 4/Dezember 2013.